

УДК 376.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-2-37>

Людмила МОВЧАН,

orcid.org/0000-0002-5611-5224

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української та іноземних мов

Уманського національного університету садівництва

(Умань, Черкаська область, Україна) *liuda-movchan@ukr.net*

Наталія КОМІСАРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-1669-4364

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри української та іноземних мов

Уманського національного університету садівництва

(Умань, Черкаська область, Україна) *komisarenko.no@gmail.com*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлені питання інклюзивного навчання у закладах вищої освіти. Сьогодні організація освітнього процесу для осіб з особливими потребами є не лише однією з фундаментальних засад розвитку освіти, але й філософією розуміння участі людини у житті суспільства. Інклюзія та справедливість закладають основи для якісної освіти та навчання. В статті наголошується, що розвиток сучасної України та її інтеграція у європейський простір значною мірою впливають на формування освітньої політики. Тому освіта студентів з особливими потребами на сьогодні є однією із важливих завдань для країни. Вказано на необхідність створення дійсно інклюзивного середовища в закладах вищої освіти, де кожен студент зможе відчувати важливість свого існування і здобути певну професію. Суспільство зобов'язане надати можливість кожній молодій людині повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. Доведено, що найбільш прогресивною системою освіти для осіб з функціональними обмеженнями здоров'я є інтегрована або інклюзивна освіта, яка передбачає включення осіб з інвалідністю в масовий навчальний процес. Розкрито сутність інклюзивної освіти як можливості для молоді повною мірою брати участь у повсякденному житті. У статті проаналізовано та розкрито основні засади організації освітнього процесу для студентів з особливими потребами у закладах вищої освіти. Зроблено висновки, що основними умовами для ефективного впровадження інклюзії у закладах вищої освіти є: забезпечення матеріально-технічної бази, прийняття студента з особливими потребами, розуміння особливостей інклюзії, надання кваліфікованої допомоги з боку компетентних викладачів та студентів, надання індивідуального підходу та диференційного викладання, що дозволить зробити навчання гнучким особистісно орієнтованим. В статті наголошується, що країни з демократичним устроєм пропонують цінності громадянського суспільства, яке базується на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, студенти з особливими потребами, заклади вищої освіти, якісна освіта.

Liudmyla MOVCHAN,

orcid.org/0000-0002-5611-5224

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages

Uman National University of Horticulture

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *liuda-movchan@ukr.net*

Nataliia KOMISARENKO,

orcid.org/0000-0002-1669-4364

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Ukrainian and Foreign Languages

Uman National University of Horticulture,

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *komisarenko.no@gmail.com*

BASIC PRINCIPLES OF ORGANIZING OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the issues of inclusive education in higher educational institutions. Today, the organizing of the educational process for people with special needs is not only one of the fundamental principles of educational

development, but also a philosophy of understanding human participation in society. Inclusion and equity make the foundations for quality education and training. The article emphasizes that the development of modern Ukraine and its integration into the European space influence significantly the formation of educational policy. Therefore, the education of students with special needs is one of the important tasks for the country today. The need to create a truly inclusive environment in higher educational institutions, where each student will be able to feel the importance of his existence and gets a certain profession is pointed out. Society has a responsibility to enable every young person to reach his or her full potential, to benefit society, and to become a full member. It has been proved that the most progressive educational system for people with disabilities is integrated or inclusive education, which involves people with disabilities in the mainstream learning process. The essence of inclusive education as an opportunity for young people to participate fully in everyday life is revealed. The article analyzes and reveals the basic principles of organizing the educational process for students with special needs in higher educational institutions. It is concluded that the main conditions for effective implementation of inclusion in higher educational institutions are: providing material and technical base, admission of students with special needs, understanding the features of inclusion, providing qualified assistance by competent teachers and students, providing individual approach and differential teaching that will make learning flexible personality-oriented. The article emphasizes that countries with democratic systems offer the values of civil society, which is based on the ideas of equality, tolerance and inclusion.

Key words: *inclusive education, students with special needs, higher educational institutions, quality education.*

Постановка проблеми. Одне з актуальних завдань сучасної освіти – надати можливість кожній дитині розкрити свої потенційні можливості в умовах навчання: виховання в закладах, які відповідають їхньому психофізичному стану, здоров'ю та інтелектуальному розвитку.

Нові концептуальні засади сучасного суспільного розвитку на основі визнання різноманіття людської спільноти та забезпечення рівноправності людей визначають шляхи реформування національної системи освіти. Інклюзивна освіта, за визначеннями всесвітніх міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.), має забезпечити право на якісну освіту всіх дітей шляхом задоволення їхніх основних освітніх потреб.

Реформування освітньої системи на сучасному етапі передбачає, що кожен навчальний заклад має бути здатний приймати та задовольняти особливі освітні потреби всіх учнів, тобто бути інклюзивним. Учні з різноманітними освітніми потребами можуть ефективно навчатися у сприятливому середовищі, де ці потреби враховуються усіма педагогами, які працюють з ними та їхніми батьками, що доведено численними експериментальними дослідженнями в багатьох країнах світу.

Інклюзивна освіта – це та складова гуманітарної політики кожної сучасної країни, яка свідчить наскільки її суспільство захищає невід'ємні права людини та яка сьогодні поступово входить у освітній процес України. Інклюзивна освіта – це, передовсім, формування суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності кожного учня, що, у свою чергу, забезпечує кращу якість освіти для всіх дітей.

Аналіз досліджень. Проблема інклюзивної освіти знаходиться в центрі робіт багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: А. Dyson, А. Millward, С. Clarke, D. Mitchell, S. Robson, T. Lore-

man, Л. Даниленко, А. Колупаєва, Н. Купустин, Ю. Найда, М. Сварник, Н. Софій, П. Троханіс, С. Юсфін, Е. Ямбург, Е. Андрєєва, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової, Т. Сак, Л. Савчук, Л. Прядко та ін. Запровадження вищої інклюзивної освіти досліджували Д. Купер, С. Корлетт, П. Сільвер, Г. Сільвер, Дж. Беллоу, М. Девіс, Т. Ньюмен та ін. Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що проблема інтеграції студентів з обмеженими можливостями в загальноосвітній простір актуальна та багатогранна, що зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема щодо організації навчального процесу в інклюзивних групах закладів вищої освіти. Це питання частково розглянуто у працях та дослідженнях таких українських вчених і науковців як: Г. Бойко, А. Кісляк, К. Кольченко, С. Місяк, П. Таланчук, В. Шиян та ін. Слід зауважити, що напрацювання наших вчених ґрунтуються здебільшого на основі великого зарубіжного досвіду у доктрині інклюзивної освіти.

Відповідно **метою даної статті** є визначення основних засад організації умов для ефективного впровадження інклюзивного навчання в закладах вищої освіти на основі зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу.

Якісна освіта є однією з цілей розвитку тисячоліття ООН. Кожен додатковий рік навчання підвищує середньорічний приріст ВВП на 0,37% (UNESCO, 2011), тим самим сприяючи зменшенню бідності та викоріненню соціальної ізоляції та маргіналізації. Інклюзія та справедливість закладають основи для якісної освіти та навчання. Системи освіти повинні враховувати дитину, інвалідність та гендер. Вони повинні забезпечити безпечне, ненасильницьке, інклюзивне та ефективне навчальне середовище для всіх. Включення всіх

учнів та забезпечення того, щоб кожна людина мала рівні та персоналізовані можливості для освітнього прогресу, як і раніше залишається головним викликом для всіх освітніх систем у світі та Європі. «Перехід до більш інклюзивного та справедливого способу роботи вимагає змін у культурі в системі освіти» (Dyson, Howes, 2004). Це повний культурний зеув, що трансформує освітню політику, структури та моделі ставлення. У цьому відношенні особлива увага повинна бути приділена уразливим групам, які в переважній більшості стикаються з ситуаціями дискримінації та стигматизації. Іншим викликом є деінституціоналізація дітей-інвалідів та їх інтеграція до загальноосвітньої системи освіти.

Основою інноваційного суспільства є система освіти, що покликана бути стабілізуючим фактором соціально – економічного добробуту кожної людини (Давыденко, 2014:159).

Фінляндія, а також Данія, на відміну від більшості країн, не мають спеціального законодавства щодо освіти учнів з особливими освітніми потребами чи вадами. Натомість загальне законодавство підкреслює, що викладання має бути доступним для всіх. Освітній процес повинен організовуватися та виконуватися з урахуванням різних потреб учнів. Уряд Фінляндії реалізував національний проєкт доступності вищої освіти (ESOK, 2009-2011), з 2006 по 2011 рік, з метою сприяння безбар'єрного навчання та рівних можливостей у вищих навчальних закладах для студентів з обмеженими можливостями, хворобами чи труднощами у навчанні та тих, хто належить до мовної та культурної меншини. Проєкт започатковано Міністерством освіти Фінляндії, а в подальшому його розвитком займалися 30 представників від університетів та організацій, а також приватні особи. Він має на меті сприяти фізичній, психологічній та соціальній доступності викладання та навчання у фінських вищих навчальних закладах, щоб усі мали однакові права та доступ до навчання незалежно від своїх особливостей. Даний проєкт розробив, випустив та розповсюдив рекомендаційний посібник, що стосується набору студентів, доступності вступних іспитів та оцінювання, розвитку безбар'єрного відбору студентів, доступності для навчання та законодавства, а також врахування індивідуальних потреб та інструментів.

Розвиток сучасної України та її інтеграція у європейський простір значною мірою впливають на формування освітньої політики. Особливо це питання стосується забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами (ООП) на навчання. Запровадження інклюзивного освіт-

нього середовища є надзвичайно важливим і актуальним питанням для нашої держави.

Поняття інклюзії (англ. inclusion – включення; фр. Inclusive – той, хто включає в себе; лат. Include – заключаю, включаю) – означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018).

Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами – це особи з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в закладах вищої освіти.

Інклюзивна група – це група у закладі вищої освіти, де поряд із іншими здобувачами освіти навчаються одна або більше осіб з особливими освітніми потребами.

Організація освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в закладах вищої освіти передбачає: створення інклюзивного освітнього середовища; застосування принципів універсального дизайну в освітньому процесі; приведення території закладу вищої освіти, будівель, споруд та приміщень у відповідність з вимогами державних будівельних норм, стандартів та правил. У разі коли наявні будівлі, споруди та приміщення закладів вищої освіти неможливо повністю пристосувати для потреб осіб з інвалідністю, здійснюється їх розумне пристосування з урахуванням універсального дизайну; забезпечення здобувачів освіти з особливими освітніми потребами вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації державної та комунальної форми власності необхідними спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку згідно з типовим переліком, затвердженим МОН; забезпечення необхідними навчально-методичними матеріалами та інформаційно-комунікаційними технологіями для організації навчального процесу; забезпечення в разі необхідності розумного пристосування; застосування в освітньому процесі найбільш прийнятних для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами методів і способів спілкування, в тому числі української жестової мови, рельєфно-крапкового шрифту (шрифту Брайля) із залученням відповідних фахівців і педагогічних працівників; забезпечення доступності інформації в різних форматах (шрифт Брайля, збільшений шрифт, електронний формат та інші) (Постанова Кабінету Міністрів, 2019).

Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоман-

нітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх територіальну розгалуженість. Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії (Міністерство освіти і науки України, 2021).

Інклюзія як освітня концепція постійно розвивається, і є вкрай важливою для формування політики й стратегій, спрямованих на усунення причин і наслідків дискримінації, нерівності та виключення.

Основний принцип інклюзивної освіти полягає в тому, що:

1. Всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними.

2. Навчальні заклади мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання.

3. Забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, прийняття організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів та партнерських зв'язків зі своїми громадами.

4. Діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання. Вони є найбільш ефективним засобом, який гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками.

Інклюзивний підхід – створення таких умов, за яких усі учасники навчально-виховного процесу мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими освітніми потребами. ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі» (Проект Закону України, 2007).

Це такий спосіб отримання освіти, коли учні або студенти з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, – і це є альтернативою інтернатній системі, за якою вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей,

або домашньому та індивідуальному навчанню. Але питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні. Жоден з них не має відчувати себе іншим – і це головне завдання інклюзії.

Студенти з обмеженими можливостями навчання – це ті, хто демонструє значну невідповідність, яка не є результатом будь-яких інших недоліків, між навчальними досягненнями та інтелектуальними здібностями в одній або декількох областях усного висловлювання, розуміння аудіювання, письмового висловлювання, базових навичок читання, розуміння прочитаного, математичний розрахунок, математичні міркування або орфографія.

Інклюзивна вища освіта базується на таких принципах:

1. Наближення освіти до місця проживання студента з інвалідністю.

2. Забезпечення освітньої безбар'єрності.

3. Забезпечення гнучкого підходу до організації навчального процесу і викладання навчальних дисциплін.

4. Доуніверситетська адаптація студентів до інтегрованого освітнього середовища.

5. Моніторинг успішності та забезпечення психолого-педагогічного супроводу впродовж навчання.

6. Забезпечення умов для всебічного розвитку особистості (Кольченко, Нікулін, 2007).

На думку Іванюк І. Я., організація інклюзивного навчання студентів з особливими потребами у ВНЗ повинна враховувати загальні і специфічні принципи гуманістичної педагогіки та психології, найважливішими з яких є: суспільна спрямованість; розвиток особистості інваліда в діяльності і спілкуванні; стимулювання внутрішньої активності особистості; гуманізм у поєднанні з високою вимогливістю; врахування вікових та індивідуальних особливостей; виховання в колективі; єдність і погодженість вимог, зусиль і дій ВНЗ, родини, громадськості; законність і забезпечення прав людини; відповідальність за дотримання правил і норм у взаєминах зі студентом інвалідом; доступність; опора на потенційні можливості людини та максимізація соціальних ресурсів; поєднання допомоги із самопомогою; добровільність у прийнятті допомоги; відповідальність суб'єктів соціальної роботи за збереження етнічних і правових норм (Іванюк, 2009: 29).

Висновки.

Отже, Інклюзивна вища освіта є одним із етапів інтеграції студентів з особливими потребами в суспільство та допомагає їм отримати бажану професію й самореалізуватися в професійній діяльності. Ефективність створення інклюзивного середовища потребує детального вивчення у кожному регіоні України. Основними організаційно-педагогічними умовами для ефектив-

ного впровадження інклюзії у закладах вищої освіти є: забезпечення матеріально-технічної бази, прийняття студента з особливими потребами, розуміння особливостей інклюзії, надання кваліфікованої допомоги з боку компетентних викладачів та студентів, надання індивідуального підходу та диференційного викладання, що дозволить зробити навчання гнучким особистісно орієнтованим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давыденко А. В. Методологические принципы инклюзивного образования: определение понятий. Научное периодическое сетевое издание: *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. Краснодар: «Наука и образование», 2014. №12(2). С.25-162.
2. Іванюк І. Я. Адаптація студентів з обмеженими можливостями в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: зб. наук. праць. К.: Університет «Україна», 2009. №6 (8). С. 24 – 31.
3. Інклюзивне навчання. Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (Дата звернення: 17.07.2021)
4. Кольченко К. О, Нікуліна Г. Ф. Вища освіта в Україні: від інтеграції до інклюзії. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: зб. н. пр. . К.: Університет «Україна», 2007. №4(6). С. 8-14.
5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів від 10 липня 2019р. №635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 13.03.2021)
6. Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 №609 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-> (Дата звернення: 06.05.2021)
7. Про освіту осіб, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (спеціальну освіту): Проект Закону України від 24.12.2007 №1270. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/jf0za00a> (Дата звернення: 19.07.2021)
8. A. Dyson, A. Howes, A. and B. Roberts What do we really know about inclusive schools? A systematic review of the research evidence. D. Mitchell (ed.), *Special Educational Needs and Inclusive Education: Major Themes in Education*, London: Routledge, 2004.
9. ESOK project – Inclusive Higher Education. 2006-2011. URL <http://www.esok.fi/esok-hanke/esittely/en> (Дата звернення: 17.07.2021)
10. UNESCO, Education counts, towards the Millennium Development Goals. France: UNESCO, 2011. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190214e.pdf> (Дата звернення: 17.07.2021)

REFERENCES

1. Davydenko A. V. Metodolohicheskie printsipy inkluzivnoho obrazovaniia: opredelenie poniatii. [Methodical principles of inclusive education: definition of concepts]. Scientific periodical online publication: *Humanities, social-economic and social sciences*. Krasnodar: Science and Education, 2014. №12(2). Pp. 25-162 [in Russian]
2. Ivaniuk I. Adaptatsiia studentiv z obmezhyuny mozhyvostiamy v umovah inkluzyvnoho navchannia. [Adaptation of students with disabilities in inclusive education]. *Current problems of learning and training of people with special needs: a collection of scientific works*. Kyiv: University «Ukraine», 2009. №6(8). Pp.24-31.[in Ukrainian]
3. Inkluzivne navchannia. [Inclusive education]. The Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> [in Ukrainian].
4. Kolchenko K. O., Nikulina H. F. Vyshcha osvita v Ukraini: vid intehtatsii do inkluzii. [Higher education in Ukraine: from integration to inclusion]. A collected scientific works: *Current issues of learning and training of people with special needs*. Kyiv: University «Ukraine», 2007. №4(6). Pp. 8-14. [in Ukrainian]
5. Pro zatverdzhennia Poriadku organizatsii inkluzyvnoho navchannia u zakladah vyshchoi osvity. [On approval of the Procedure of the organizing of inclusive education in higher educational institutions]. Resolution of the Cabinet of Ministers, 10, July 2019, №635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
6. Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro komandu psyholoho-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitynymy potrebamy v zakladi serednioi ta doshkilnoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. [On approval of the Model Regulations on the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in a secondary and preschool educational institution: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] 08.06.2018 №609. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-> [in Ukrainian]
7. Pro osvitu osib yaki potrebuiut korektsii fizychnoho ta (abo)rozumovoho rozvytku (spetsialnu osvitu): Proekt Zakonu Ukrainy. [On education of persons in need of correction of physical and (or) mental development (special education): Bill of Ukraine]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/jf0za00a> [in Ukrainian]

8. A. Dyson, A. Howes, A. and B. Roberts What do we really know about inclusive schools? A systematic review of the research evidence. D. Mitchell (ed.), *Special Educational Needs and Inclusive Education: Major Themes in Education*. London: Routledge, 2004.

9. ESOK project – Inclusive Higher Education. URL: <http://www.esok.fi/esok-hanke/esittely/en>

10. UNESCO, Education counts, Towards the Millennium Development Goals, 2011. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190214e.pdf>